

JULIUS BARZDAITIS

Vilniaus universitetas, Lietuva
Vilnius University, Lithuania

ANTANAS MACEINA IR REALISTINĖ HERMENEUTIKA: DIALOGO GALIMYBĖ

Antanas Maceina and Realist Hermeneutics:
A Dialogical Possibility

SUMMARY

The article argues that there is a significant conceptual commonality between the philosophy of Antanas Maceina and realist hermeneutics. This commonality is revealed as capable of leading to a productive, mutually enriching dialogue, contributing to the resolution of fundamental problems related to the relationship between interpretation and reality. Establishing this dialogue opens a new path of relevance for Maceina's philosophy and introduces promising elements of theistic philosophy into the horizon of realist hermeneutics.

SANTRAUKA

Straipsnyje grindžiama pozicija, kad tarp Antano Maceinos filosofijos ir realistinės hermeneutikos esama reikšmingos konceptualinės bendrystės. Atskleidžiama, kad ši bendrystė gali vesti į produktyvų, abipusiškai praturtinantį dialogą, padedantį spręsti pamatines su interpretacijos ir tikrovės santykiu susijusias problemas. Dialogo užmezgimas atveria naują būdą aktualizuoti Maceinos filosofiją, o į realistinės hermeneutikos akiratį įveda perspektyvių teistinės filosofijos elementų.

ĮVADAS

Antano Maceinos politinė, socialinė, kultūrinė mintis yra susilaukusi nemažai tyrėjų dėmesio, tačiau filosofo metafizika atrodo palikta nuošalėje. Tai atsiskleidžia, mąstant apie kone reikšmingiausią

jo kūrinių *Filosofijos prasmė ir kilmė* (1978). Tiesiogiai šiam veikalui skirtų studijų nėra, nors tam tikrose Maceinos minties analizėse jis traktuojamas kaip esminė dedamoji (Peluritis 2014: 154–159). Me-

RAKTAŽODŽIAI: interpretacija, tikrovė, realistinė hermeneutika, Antanas Maceina, Güntheris Figalas.

KEY WORDS: interpretation, reality, realistic hermeneutics, Antanas Maceina, Günther Figal.

tafizika taip apeinama tyrimų lauke dėl įvairių priežasčių. Reikia turėti omenyje tai, kad paties Maceinos santykis su metafizika nėra vienareikšmis. Lauryno Pelurčio teigimu, Maceina metafiziką laiko neproduktyvia, gvildenant jam kone svarbiausią – Dievo – temą, tačiau jos keliamus klausimus filosofas traktuoja kaip esminius (Peluraitis 2014: 151–152). Viena priežasčių gali būti ir moksliniame tyrimų lauke pastebima kritika, kad Maceina neperėmė autentiško egzistencinės filosofijos rakurso: filosofo esencialistiniai išipareigojimai veda prie prieštaravimų bei nenuoseklumų ir neleidžia Maceinai išlipti iš religiškai motyvuoto mąstymo (Butkus 2000: 24, 30, 42–43). Atsakant į šią kritiką, galima teigti, kad Maceinos metafizinė mintis, nuskambėjusi jai negiminingoje terpėje – neturėdama konteksto, į kurį galėtų sklandžiai įsiliesti, ir tuometiniam filosofijos laukui nesiūlant jokios parankios prieigos jai pažinti, – paprasčiausiai pasiliko nuošalėje.

Nūdienoje situacija ženkliai pakitusi. Viena iš inovacijų hermeneutikos tyrimų

lauke – *realistinė hermeneutika* (George 2023: 196). Būdama gimininga Maceinai savo turiniu bei terminija, ji sukuria palankią terpę skleistis Maceinos metafizinėms išvalgoms, taip produktyviai įsilięjant į dialogą su šios srovės atstovais ir aktualizuojantis šiuolaikiniame tyrimų lauke.

Straipsnyje bus grindžiama realistiškos hermeneutikos ir Maceinos filosofijos giminytė – įrodinėjama, kad Maceinos metafizinė mintis konceptualiai persipina ir yra produktyviai sietina su kartinėmis hermeneutinio realizmo išvalgomis. Bus nušviečiamas hermeneutinis realizmas, pristatomos kartinės jo savybės bei aktualumas probleminiam lauke. Sugretinamos Maceinos ir Güntherio Figalo, vieno pagrindinių realistiškos hermeneutikos atstovų, filosofijos, įvairiais pjūviais parodant jų bendrystę. Taip pat atskleidžiama, kad produktyvus būtų Maceinos ir realistiškos hermeneutikos dialogas, jis galėtų praturtinti abi puses, susiduriant su konceptualiniais iššūkiais.

REALISTINĖ HERMENEUTIKA

Filosofas, šiuolaikinės hermeneutikos tyrėjas Theodore'as George'as realistiškos hermeneutiką įvardija kaip naują, galinčią itin produktyviai prisidėti prie pagrindinių hermeneutikos siekių: pliuralistinio interpretacijos pobūdžio ir jos santykio su interpretuojamu objektu analizės (ten pat, p. 191–192, 196). George'as vokiečių filosofą Figalą laiko viena reikšmingiausių hermeneutinio realizmo figūrų ir būtent jo filosofijos pagrindu nusako esminius realistiškos hermeneutikos bruožus (George 2025: 51).

Realistinė hermeneutika – tai požiūris į tikrovę ir ją sudarančius elementus kaip į savyje daugialypius, George'o terminais tariant, pliuralius (George 2023: 191, 204)¹. Ši apibrėžimą reikėtų papildyti, pabrėžiant realistiškos hermeneutikos orientaciją į *pačius dalykus* (vok. *die Sachen selbst*), mat būtent tai yra išskirtinis jos bruožas tarp kitų šiuolaikinių hermeneutikos srovių, nusakantis išipareigojimą interpretuoti, pasiliekančią interpretuojamo objekto akiratyje, laikant jį atspirties tašku ir galutiniu tikslu (George 2025: 52).

Kaip priešingybę realistinei hermeneutikai George'as įvardija postmoderniąja hermeneutiką, kurioje iš minėtų tikrovės ir pliuralumo polių apsiribojama tik pliuralumu. Laikomasi nuostatos, kad interpretacijos yra įvairios ir daugingos, nes esama skirtingų interpretuojančių *subjektų*, o bet kokia nuoroda į *pačius dalykus* traktuojama itin skeptiškai, mat suvokiama, kad tai – tik dar viena tam tikro subjekto interpretacija (ten pat, p. 49–50).

George'as pabrėžia, kad tiek realistinė, tek postmodernioji hermeneutika nėra naujovės griežtąja šio žodžio prasme. Tiek viena, tiek kita natūraliai išplaukia iš Hanso Georgo Gadamerio filosofijos, kurioje apčiuopiama esminė įtampa: pažinimas turėtų būti dalykiškas (vok. *sachlich*), t. y. orientuotas į dalykus, tačiau kartu jis yra neišvengiamai lingvistiškai medijuojamas (ten pat, p. 44). Anot George'o, Gadameris nesiekė *išspręsti* šios įtampos – veikiau stengėsi suderinti abu jos elementus (ten pat, p. 46). Realistinė hermeneutika, plėtodama idėją, kad patys dalykai savyje yra daugialypiai, labiau priartėja prie šio siekio įgyvendinimo (ten pat, p. 53).

Taigi realistinė hermeneutika gyvuoją jai integralių elementų – tikrovės ir įvairialypiškumo – įtampoje. Klasikinėje filosofijoje vyravo realistinė nuostata, kuria remiantis, tikrovė buvo traktuojama kaip savarankiška, nepriklausoma nuo žmogaus – žmogus savo prote ją atitinka ir taip pasiekia tiesą arba neatitinka ir apsirinka. Hillary Putnamo teigimu, pirmasis tokią sampratą užklausia Imanuelis Kantas (Putnam 1981: 56–57). Būtent po Kanto „tikrovės“ sąvoka tapo ypač problemiška, nes, pasirodo, kad ir kas ją būtų laikoma, tai neišvengiamai

struktūruojama, medijuojama, o gal net kuriama suvokimo formų.

„Įvairovės“ sąvoka problemą tik paąstrina. Stephenas Hicksas, panašiai kaip Putnamas, tačiau pasirinkdamas visiškai negatyvią perspektyvą, traktuoja Kanto filosofiją kaip lūžio tašką, pakeitusį filosofijoje realistinę nuostatą ir su ja derančią tiesos kaip atitikimo idėją. Tačiau, Hickso manymu, Kanto pradėta revoliucija nutiesia conceptualinį kelią, vedantį net iki postmoderniosios filosofijos, kurioje perspektyvos idėja pasitelkiama, radikaliai užklausiama objektyvios tikrovės galimybę (Hicks 2014: 39–42). Hickso analizei galima pateikti svarių kontrargumentų: vis dėlto Kantas ieškojo *universalijų* pažinimo formų, o jų pagrindu – objektyvaus pažinimo. Tačiau, apsiribojant klausimu apie Kanto filosofijos atvertas *galimybes*, nesunku įžvelgti, kodėl Hicksui Kantas šioje vietoje atrodo toks svarbus. Tarus, kad ne suvokimas prisitaiko prie pasaulio, o pasaulis prie suvokimo, nuosekliai kyla tolesnė skirtingų suvokimo struktūrų bei jų determinavimo idėja – mintis, kad nėra visiems bendros tiesos, pasaulio ar tikrovės, galinti paveikti ir socialinę bei politinę filosofiją. Bendramatiškumas iš anksto paneigiamas; kiekvienas suvokiantis ir veikiantis subjektas (ar grupė) yra savo unikaloje tikrovėje, struktūruoja ją savo unikalia žiūra. Taigi, turint omenyje šią problematiką, kyla klausimas: kodėl George'as laiko produktyvia būtent tokią filosofiją, kuriai pamatinės yra tiek „tikrovės“², tiek „įvairialypiškumo“ sąvokos? Atsakymas siejamas su problematikos inversija, atliekama tiek pačioje realistinėje hermeneutikoje, tiek Maceinos filosofijoje.

Viena pagrindinių hermeneutikos užduočių – paaiškinti interpretacijos įvairovę. George'as sutinka, kad hermeneutika, kaip mokslas apie interpretaciją, neišvengiamai susiduria su įvairove: interpretacija bent iš dalies ir yra interpretacija, nes pasiūlo tam tikrą požiūrį, tam tikrą interpretuojamo objekto traktuotę, būtinai paliekančią vietos alternatyvai. Juk, jei interpretuojamas objektas būtų savaime akivaizdus, nereikėtų nė vienos interpretacijos. Tai reiškia, kad vienos interpretacijos galimybė jau savaime atveria erdvę kitoms interpretacijoms. Taigi filosofas kelia klausimą: kas geriausiai paaiškina šią įvairovę? Kaip jau minėta, George'as, palyginęs postmoderniosios hermeneutikos, pirmiausia siejamos su Gianni'o Vattimo samprata, kurioje įvairovė aiškinama kaip būdas ardyti iš tradicijos kylantį redukuojantį supratimą (2023: 194–196), ir realistinės hermeneutikos pozicijas, teigia pranašesnę esant realistine hermeneutiką (ten pat, p. 204–205).

Anot filosofo, realistinės hermeneutikos pranašumą lemia jos tikrovės samprata: įvairios interpretacijos yra ir įmanomos, ir siektinos, nes patys interpretacijos objektai – *dalykai* (George'as vartoja žodį *matters* kaip Figalo *Sachen* atitikmenį) – yra įvairių prasmų šaltiniai, kurių viena ar net gausybė interpretacijų nepajėgia išsemti (George 2023: 196–

197). George'as, pasitelkdamas Figalo argumentą, nusako tikslų *dalykų* ir interpretacijos santykį: interpretacijoje esanti nuoroda į tam tikrą dalyką realizuoja paties dalyko potencialą būti taip nurodytam (ten pat, p. 202). Kitaip tariant, interpretacijos yra skirtingos ir jų esama daug būtent dėl to, kad tai, kas interpretuojama, savyje turi potencialą atsiskleisti daugialypiškai.

Teigiant pačios tikrovės pliuralumą, atliekama jau minėta inversija. Užuoť tapusi tikrumo priešininke, įvairovė tampa jo šalininke, esmine dalimi. Perspektyvų daugis virsta tikėtinu ir teigiamu santykio su tikrove aspektu, o kandinė paradigma bent iš dalies suardoma: suvokimo formos struktūruoja tikrovę, remdamosi būtent pačios tikrovės galimybe būti taip struktūruotai. Šis realistinis daugialypiškumas, anot George'o, nenutiesia kelio į reliatyvumą: nors interpretuojami *dalykai* savyje daugialypiai, jie vis vien yra bendri interpretatorių atžvilgiu. Interpretatorius, prieidamas prie tam tikro *dalyko* ir jį interpretuodamas, įsitraukia į dialogą su kitais interpretatoriais, nes kalbama apie tą patį *dalyką* (ten pat, p. 206–207). Tai reiškia, kad hermeneutiniame realizme išsaugoma dialogo galimybė, nepaisant to, kad įvairovė fundamentaliai įaudžiamą į šią paradigmą.

MACEINOS IR REALISTINĖS HERMENEUTIKOS PARALELĖS

Maceinos kūrybos laikotarpiu dar nebuvo nei „realistinės hermeneutikos“ sąvokos, nei filosofų bei hermeneutikos tyrėjų, eksplicitiškai sprendžiančių realizmo ir hermeneutikos persipynimo

problematiką. Tačiau konceptualiniu lygmeniu Maceinos ir realistinės hermeneutikos giminingumas nesunkiai pagrindžiamas. Maceina veikale *Filosofijos kilmė ir prasmė* ganėtinai išsamiai išdėsto savi-

tą filosofinę sistemą, kurios centrą sudaro gilios, kūrinio sąrangą turinčios būtybės idėja (Maceina 2000: 127–133, 203–209). Filosofavimą traktuodamas kaip interpretavimą (ten pat, p. 197), o interpretavimo galimybę susiedamas išskirtinai su kūrinio („kūrinio“ sąvoką Maceina analogiškai perkelia iš menų, pasitelkdamas Rafaelio *Madonos* pavyzdį) sąrangą, Maceina teigia, kad būtybė, būdama kartinis filosofijos objektas, savo esmė yra kūrinys. Šis kūrinys yra gilus, taigi, atsižvelgiant į jo vidinę sąrangą, gali būti suprastas skirtingai, kartu atviras – toks, kokį kitas gali patirti, išgyventi, kontempliuoti, interpretuoti. Taigi šioji būtybės sąrangą ir įgalina interpretacijos (ir kartu pačios filosofijos) daugialypiškumą. Maceinos „gelmė“ bei „atvirybė“ ir realistinės hermeneutikos „pliuralumas“ – itin giminingos sąvokos, nurodančios į du tuos pačius esminius dalykus: abi kalba apie pačios tikrovės sąrangą, nes dėl savo daugiareikšmiškumo tikrovė yra neišsamiama.

Pabrėžiant Maceinos ir realistinės hermeneutikos susietumą, svarbu paminėti, kad Maceina pats susaisto save su savo meto hermeneutine tradicija. Jam svarbios Gadamerio, Emilio Betti'o, Hanso Sedlmayro idėjos – būtent šiais autoriais remdamasis, jis sustiprina filosofijos, kaip interpretacinės veiklos, vaizdinį, kurį pirmiausia suformuoja, priešindamas mokslinį pažinimą filosofiniam, taigi ieškodamas *tyrimui* priešingo pažinimo būdo ir taip prieidamas prie *interpretacijos* (ten pat, p. 176–184).

Grįžtant prie realistinės hermeneutikos, ypač produktyvu gretinti Maceinos ir Figalo filosofijas. Pirmiausia tai atsi-

skleidžia interpretacijos sampratose: abu mąstytojai traktuoja pačią filosofiją kaip interpretacinę veiklą (Maceina 2000: 176–177; Figal 2010: 2–4). Maceina interpretaciją supranta kaip vidurkio suteikimą kūrinio atvirybei (Maceina 2000: 187). Tai reiškia, kad interpretatorius nustato tam tikrą tašką, aplink kurį susitelkia kūrinio elementai, taip įgydami vientisą pavidalą. Kūrinys pereina iš atviros, dar neapibrėžtos, nepažinios į apibrėžtą ir pažiną būklę. Figalas panašiai apibūdina interpretaciją – šiam filosofui tai yra medijavimas, vertimas, *dalykų*, pranokstančių supratimą ir kartu žadančių inteligibilumą, perkėlimas iš svetimo, tolimo jų būvio į prieinamą, savą (George 2009: 905–906; Figal 2010: 49–55). Maceinai interpretacijos objektas taip pat pranoksta suvokimą. Kalbėdamas apie filosofavimą žadinančius akstinus, filosofas išskiria nuostabą, abejonę, baimę – visi šie veiksniai sutrikdo žmogų, išstumia jį iš nereflektuotos, savaime suprantamos, „neklausiančios“ būklės (Maceina 2000: 57–62, 80–82, 93). Figalui esminė sąvoka *Gegenstand*, reiškianti daiktą, objektą, o verčiant tiesiogiai – *prieštovą*, atlieka identišką funkciją: rodo, kad pradedama interpretuoti atsimušus į kažką, kas, stovėdamas priešais, sutrikdo savaiminį būvį (Figal 2010: 2, 66–68, 107, 113–117). Tačiau, pranokdama suvokimą, kūrinio atvirybė Maceinai nereiškia visiškos tamsos, nesuprantamumo – filosofas tvirtina, kad bet koks klausimas remiasi jau esamo supratimo pagrindu (Maceina 2000: 49–53). Tai priartina jį prie Figalo pozicijos: abiem mąstytojams interpretacija kyla kaip santykis su tikrove, kuri, nors kol kas neįtraukta į suvokimą, gali būti į jį integruota.

Figalo ir Maceinos filosofines koncepcijas taip pat vienija interpretacijai integralios kalbos vaidmuo. Maceinai „mąstymas vyksta kalboje ir kalba“ (ten pat, p. 298). Kalba yra tai, kuo ir kame įvyksta interpretacija, tai, kuo – kaip apie Maceinos kalbos filosofiją rašo Jelena Simonova – struktūruojamas žmogiškasis pasaulis (Simonova 2009: 45). Būtent įvardytas pasaulis virsta „tvarkinga visuma“ (ten pat), neeliminuojamas kitokių įvardijimo galimybių, tik jas nutylėdamas. Interpretatoriaus pateikiamas vidurkis, aplink kurį telkiasi būtybės-kūrinio atvirybė, yra kalbiškas – jis išreiškia interpretatoriaus „regėjimo kampą“, kuriuo filosofas žvelgia į būtybės visumą“ (Maceina 2000: 289). Tai reiškia, kad kalba realizuojama (arba kalboje realizuojasi) būtybės gelmė ir atvirumas, nes būtent kalboje gimsta būtybę paliudijanti skirtingų jos interpretacijų gausa. Figalas, nors pasitelkia kitas metaforas nei Maceina, kalbą traktuoja kaip atliekančią analogišką funkciją. Jo sistemoje kalba *rodo* – nurodo į tam tikrus daiktus (*priešstovas*), išskirdama juos iš visuminio konteksto, jo vadinamo *tekstūra* (George 2009: 909). Kadangi „niekas nėra apibrėžtas vien tik savyje“, „kiekvienas apibrėžimas priklauso kitų apibrėžimų kontekstui“, o būtent *tekstūra* yra visuminis šių apibrėžčių laukas (Figal 2010:

203). Taigi kalba *tekstūroje* atlieka diferencijavimo funkciją: ji keliauja per *teksturą*, rodydama ir taip pabrėždama vienus jos elementus, o kitiems leisdamas virsti fonu, telktis aplink išryškintąjį elementą kaip apie tam tikrą apibrėžtį.

Grijtant prie būtybės sampratos, svarbu paminėti dar vieną Maceinos ir Figalo filosofijų sankirtos tašką. Jau minėta, kad Maceinai būtybė yra kūrinys, dėl to ji reikia interpretuoti. Tačiau būtybė nėra tik viena tikrovės dedamoji – tai pati plačiausia tikrovės kategorija; nėra nieko fundamentalesnio ar bendresnio už pačią būtį. Taigi, Maceinos supratimu, būtybės interpretacija yra santykio su visu pasauliu būdas. Interpretuojamas būtybę kaip bendriausią tikrovės kategoriją (Maceinai pirmiausia rūpi ne ši ar ana būtybė, o būtybė apskritai (Maceina 2000: 39)), filosofas įeina į santykį su tikrovės visuma. Figalo pasaulio, kaip *hermeneutinės erdvės*, idėja veda prie panašios išvados. Šio filosofo koncepcijoje pasaulis nėra atsiskyres nuo interpretacijos, ji neprisišlieja ir nėra prijungiama prie jo kaip svetimkūnis ar antstatas. Interpretacija – tai santykis su tikrovės visuma, atitinkantis bei išreiškiantis vidinę pasaulio sąrangą, kartu pats šios sąrangos įgalinamas ir įprasminamas (Figal 2010: 119–120, 150–152, 336–336).

HERMENEUTINIO REALIZMO VERTĖ MACEINOS FILOSOFIJAI

Petras Butkus, vadovaudamasis Algio Mickūno įžvalgomis, traktuoja Maceinos projektą (ne vien veikalą *Filosofijos prasmė ir kilmė*, bet ir visą – ypač vėlyvąją – kūrybą vienijančią ašį) kaip bandymą suderinti scholastinę esencialistinę ir eg-

zistencialistinę bei hermeneutinę filosofijas, kaip ieškojimą tarpinio varianto tarp objektyvumo ir subjektyvumo (Butkus 2000: 7, 28–31). Tai daroma gana pagrįstai. Maceina iš tiesų suteikia žmogui, kaip interpretatoriui, ypatingą

reikšmę, priskiria jam ypač svarbų ontologinį vaidmenį. Žmogaus pateikiama interpretacija, suteikdama vidurkį būtybės atvirybei, determinuoja tą būtybę. Negana to, žmogus lemia ir save, yra savęs interpretatorius, „skulptorius ir poetas“ (Maceina 2000: 281–283). Tačiau Maceina kartu pabrėžia, kad įmanoma interpretuoti tik dėl to, kad būtybė, kaip kūrinys, turi metafizinę sąrangą. Filosofas pateikia būtybės esmės apibrėžimą, kuris nėra redukuojamas į žmogiškąjį veikimą ir kartu nėra nuo žmogaus paslėptas, taigi tiek ontologiniu, tiek epistemologiniu lygmeniu nurodo į klasikinę – antikinei ir viduramžių – metafizikai būdingą kosmologinį poveiklį, kuriame žmogus yra jį pranokstančios visumos dalis. Negana to, Maceina būtybės-kūrinį supranta kaip kylančią iš būties-kūrėjo, Dievo (ten pat, p. 265–267), o tai dar labiau priartina jo metafizinę sistemą prie klasikinės paradigmos.

Vis dėlto Maceina neretai kritikuoja, kad jo bandymas suvienyti egzistencialistinę ir esencialistinę paradigmas yra mechaninis (Butkus 2000: 8, 41). Visų pirma kritikos sulaukia Maceinos argumentas – anot Butkaus, filosofijos kaip interpretacijos samprata negali derėti su Dievo-kūrėjo ir jo sukurtos būtybės idėja, nes tokios metafizinės tikrovės vaizdinys, žvelgiant iš egzistencialistinės, hermeneutinės perspektyvos, atrodo kaip „laiko sąlygotas žmogiškojo suvokimo „produktas“, atviras įvairiausioms, net ir priešingoms, interpretacijoms“ (ten pat, p. 102). Jei Dievas-kūrėjas yra būtybės-kūrinio šaltinis, tai bet kokia interpretacija neišvengiamai turi atitikti šį pirminį impulsą, negali pasiūlyti kažko,

kas būtų jam priešinga. O tai reiškia, kad žmogaus santykis su pasauliu pasilieka klasikinėje atitikimo paradigmoje. Žmogus savo mąstymu turi ne interpretuoti, o atitikti tai, ką Dievas sukūrė. Taigi Maceinos sistema atskleidžiama kaip prieštaringa, nes laisvos interpretacijos, determinuojančios būtybę, atrodo nesuderinamos su Dievo-kūrėjo idėja (ten pat, p. 15–16, 30–31, 101–102, 107).

Be konceptualinio iššūkio, vertinime esama ir į kontekstą nukreiptos kritikos – esą, klasikinės esencialistinės ir moderniosios egzistencialinės filosofijų paradigmos yra nesubendravardiklinamos (ten pat, p. 37, 39). Skirtingi išeities taškai, skirtingos prielaidos ir skirtingi tikslai iš anksto paverčia šių tradicijų dialogą kebliu užmoju. Tad Maceina bent iš dalies yra pasmerktas nesėkmei, nes atsiduria tarp dviejų radikaliai išsiskiriančių ir susikalbėti nepajėgiančių tradicijų. Svarbu pabrėžti, kad prie šių išvadų neprieinama, remiantis vien tik sava interpretacija. Kaip minėta, Butkus, kritikuo-damas Maceiną, pasitelkia Mickūno įžvalgas, kurio pozicija panaši: Maceina yra neperėmęs autentiško egzistencialinės filosofijos rakurso, jo esencialistiniai įsipareigojimai veda prie prieštaravimų ir nenuoseklumų, neleiddami Maceinai išsivaduoti iš religiškai motyvuoto mąstymo (ten pat, p. 24, 30, 42–43).

Hermeneutinis realizmas šioje vietoje – tai būdas pažvelgti į Maceinos filosofiją naujai. Sunku teigiamai įvertinti Maceinos mintį, jei mąstoma, atsispiriant nuo klasikinio esencialistinio ir moderniojo egzistencialistinio mąstymo dichotomijos. Tačiau hermeneutinis realizmas peržengia šios dichotomijos ribas. Tai nėra stovėjimas „tarp“ realių ar menamų

polių bandant juos sutraukti į vieną – tai savarankiškas bandymas spręsti tam tikrus fundamentalius klausimus, susijusius su interpretacija ir jos objektu. Tiesa, kad rezultatas ištis primena tam tikrą vidurio kelią. Hermeneutiniame realizme paliekama daug vietos subjektui bei jo veiklai, tačiau kartu akcentuojama ir jam išoriška savastis. Galiausiai abu poliai subordinuojami bendram vaizdiniui, kuriame interpretacija tampa ontologine kategorija. Ji sujungia interpretatorių ir interpretuojamąjį, išlaikydama jų atskirumą ir kartu atskleisdama abipusiškai

praturtinančią jų bendrystę (Figal 2010: 299–300). Žvelgiant iš šios perspektyvos, Maceinos filosofija yra radikalaus susitelkimo į interpretacijos problematiką bei ontologines jos implikacijas pavyzdys, o ne mechaninis nesusijusių filosofijų jungimas. Taigi atsakyti į Maceinos sistemos kritiką galima iš jo savarankiško projekto vidaus, o ne sprendžiant esencializmo ir egzistencializmo suderinamumo klausimą. Kartu tai atveria būdą naujai pažvelgti į paties Maceinos mintį, suvokiant, kad ji gali būti vertinga ir hermeneutiniam realizmui.

MACEINOS FILOSOFIJOS VERTĖ HERMENEUTINIAM REALIZMUI

Interpretacijos, kaip laisvo interpretatoriaus akto, idėja Maceinos filosofijoje ištis gali atrodyti sunkiai suderinama su Dievo, kaip interpretuojamo objekto – būtybės – kūrėjo vaizdiniu. Dievas, priešingai nei baigtinis kūrėjas menininkas, kuria tobulai, todėl jo kūryba negali neišreikšti jo intencijos ir tobulai atitinka jo planą. Tai reiškia, kad bet kokia su šia intencija prasilenkianti interpretacija bus prasta ir neteisinga. Įsileidus tokį samprotavimą į savąjį horizontą, nesunku suprasti, kas Butkų, Mickūną ir kitus Maceiną kritikuojančius mokslininkus įgalina teigti, kad filosofas neišsivaduoja iš esencialistinio mąstymo rėmų: visos Dievo sukurtos būtybės turi jo nustatytas esmes, vadinasi, negali būti interpretuojamos kitaip, nei šios esmės nurodo. O jei gali, tada yra paneigiama pati Dievo-kūrėjo idėja. Nesvarbu, kuria kryptimi pasukame, susiduriame su prieštaravimu.

Maceina turi kaip atsakyti į šį iššūkį. Negana to, jo atsakymas, ginant interpretacijos ir Dievo-kūrėjo idėjų suderinamu-

mą bei abipusį papildomumą, gali būti pasitelktas ir sprendžiant tam tikras realistinės hermeneutikos problemas. Filosofo atsakymas turi dvi dedamąsias. Jo sistemoje pirmiausia novatoriškai žvelgiama į esmės idėją. Tiesa, jei būtybės esmė būtų tam tikras griežtai apibrėžtas turinys, interpretacijai vietos neliktų – bet koks nukrypimas nuo šio turinio būtų laikytinas klaida. Tačiau jeigu, kaip teigia Maceina, esmę nusako „gelmės“ ir „atvirybės“ sąvokos, vaizdas keičiasi radikaliai. Galbūt būtų galima sakyti, kad tai priveda prie *esencialistinio* gelmės ir atvirybės teigimo, tačiau vargu, ar toks konceptualinis žingsnis sukompromituoja hermeneutinius įsipareigojimus.

Maceinos manymu, būtybė turi kūrinio sandarą, o kūriniui būdinga būti atviram įvairiems požiūriams, turėti neišsemiamą baigtinio kiekio interpretacijų gylį. Jei būtent *kūriniškumas* yra būtybės esmė, tuomet klaidinga yra teigti, kad tokia esmė nesuderinama su interpretavimu. Nėra jokios priežasties manyti,

kad Dievo kūrinys negali būti sukurtas, turint būtent tokią intenciją – kad jo esmė įgalintų įvairų, neišsemiamą, *interpretacijų* santykį. Priešingų interpretacijų galimybė, kaip manytų kritikai, nesukompromituoja šio atsakymo. Maceina pripažįsta, kad jokia interpretacija negali būti traktuojama kaip tarianti paskutinį žodį, tačiau vienos interpretacijos vis dėlto yra geresnės arba prastesnės už kitas. Kitaip sakant, Maceina neįkrenta į prieštaravimus teigdamas, kad interpretacijos nėra išsemiamos, ir kartu laikydamas savo interpretaciją pagrįsta – toks požiūris netgi užprogramuotas pačioje jo interpretacijos, kaip būtybės atvirybės apribojimo tam tikru interpretatoriaus matymu, sampratoje (Maceina 2000: 218–220).

Kur kas taikliau Maceina būtų kritikuojamas klausiant, ar jo sistema nenušlysta į reliatyvizmą. Jei teigiama, kad būtybė yra atvira ir gili, kyla klausimas, ar interpretacija gali būti bet kokia. Atsakius, kad ne, nuosekliai derėtų klausti, kas nusako galimų interpretacijų aibę, kas lemia, kad tam tikros interpretacijos yra mažiau tinkamos arba apskritai netinkamos. Tas pats klausimas sprendžiamas ir hermeneutinėje filosofijoje (Fristedt 2010), o realistinėje hermeneutikoje jis ypač užaštrinamas. Realistinė hermeneutika, kaip pozicija, orientuota į „pačius dalykus“, pretenduoja į tokį interpretacijos modelį, kuriame patys interpretacijos objektai kažkaip kreipia ir riboja interpretacijos galimybes. Kitos interpretacijos taip pat yra ribojantis veiksnys – Figalo teigimu, interpretacijos gerumas neišsitenka „taip arba ne“ paradigmoje, bet yra reliatyvus kitų interpretacijų atžvilgiu. Viena interpretacija nėra

absoliučiai gera ar bloga, bet yra geresnė ar blogesnė už kitas. Ir vis dėlto toks buvimas neatskiriama susietas su pačiu *dalyku*. Figalas, pasitelkdamas teksto pavyzdį, aiškina, kad, jei interpretuojant nebūtų atpažįstami ir sujungiami tekstui svarbūs momentai, interpretacija būtų nevykusi. Apskritai kalbant, interpretacijos *tiesa* yra laipsniška, įgalinanti skirtingo intensyvumo santykį su interpretuojamu objektu, atskleidžianti tam tikrą jo *nuskaitytumą* lygį (Figal 2010: 98, 251).

Pasitelkdamas šiek tiek vaizdingesnę kalbą, Maceina siūlo analogišką kriterijų, teigdamas, kad „interpretacijos tiesa yra [...] kūriniai suteikto vidurkio švytėjimas kūrinio visumoje ir atskirose jo dalyse“ (Maceina 2000: 195). Anot filosofo, interpretacija daugiau ar mažiau įsiskverbia į kūrinį, sutelkdama jo dalis aplink tą vidurkį. Iš tiesų tai gamtos mokslams būdingas metodas: teorijos yra vertinamos pagal tai, kaip gerai integruoja įvairius reiškinius bei duomenis. Tas pats įvyksta su vidurkiu: žvelgiama, kiek daug kūrinio dalių (Figalo atveju – „momentų“) sujungiama į vientisą paveikslą ir kaip jos paaiškinamos.

Peluritis, komentuodamas Maceinos interpretacijos tiesos sampratą, prieina prie išvados, kad ji neveda į reliatyvizmą būtent dėl to, kad kūrinio atvirybė yra „apribota“. Maceinos pasitelktas Rafaelio *Madonos* pavyzdys tai puikiai išreiškia: Madoną galima interpretuoti įvairiai, tačiau vargu ar ši piešinį galima suprasti kaip vaizduojantį amazonę (Peluritis 2014: 157). Vis dėlto čia neatsižvelgiama į vieną reikšmingą keblumą, kurį maskuoja paveikslo (Figalo atveju – teksto) pavyzdys. Piešinys savo materialiu pavidalu yra sukurtas iki interpretacijos,

todėl įeina į interpretaciją kaip medžiaga – tam tikrų spalvinių, tekstūrinių ir kitų duomenų gausa. Negana to, ši medžiaga jau turi tam tikrą apibrėžtumą: piešinys yra *konkretus* piešinys, o ne piešinys apskritai. Tik dėl to, kad piešinys iki interpretacijos jau egzistuoja kaip tam tikra apibrėžtis, įmanoma sutelkti jo dalis aplink tam tikrą vidurkį: jei piešinys nebūtų *kažkoks*, nebūtų ką telkti apie vidurkį. Taigi piešinys (ir tekstas) maskuoja problemą, nes aišku, kas lemia jo dalių, kurias reikia sujungti interpretuojant, egzistavimą ir pobūdį, – tai daro autorius. Bet kas determinuoja šių dalių egzistavimą ir pobūdį kalbant apie būtybę?

Maceinos sistemoje apeliavimas į autorių veikia ne vien kaip tarpinis, truputį atitolinantis problemą, bet ir kaip galutinis atsakymas. Ne tik paveikslas ar tekstas, bet ir būtybė apskritai yra kūrinys, turintis autorių – Dievą. Taigi būtent jis yra tų dalių, kurias reikia sujungti į visumą interpretuojant, šaltinis. Tiesa, Maceina eksplicitiškai neįvardija šių „dalių“ būtybės atžvilgiu. Tačiau, turint omenyje jo įvestą skirtį tarp konkrečios būtybės ir būtybės apskritai, nesunku padaryti išvadą, kad, interpretuojant būtybę-kūrinį, bandant suteikti jam vidurkį, visos konkrečios būtybės yra „dalys“, kurias galima sutelkti aplink vidurkį. Maceina tai patvirtina ir metodologiškai: į savo paties interpretaciją jis įtraukia ir filosofijos istoriją, ir konkrečių kūrinių, mokslą, meną, dailės pavyzdžių, žmogų, daikto idėją ir daugybę kitų dalių („momentų“) – šie elementai yra sujungiami, interpretuojant būtybę kaip kūrinį.

Būtent Dievo, kaip konkrečios būtybės ir būtybės apskritai, idėja galėtų pa-

sitarnauti, plėtojant realistinę hermeneutiką. Figalo filosofijos, pagrindas, kuriuo atremiamas reliatyvizmas, atrodo miglotas: interpretacijos objektai patys lemia matą, pagal kurį žmogus gali juos pradėti suvokti (Figal 2010: 348). Taigi pasaulis pats iš savęs yra „momentų“, kuriuos reikia sujungti interpretuojant, talpykla. Maceiniškąją poziciją sukritikuoti sunkiau nei Figalo.

Atsižvelgiant į tai, kad tiek Maceina, tiek Figalas mėgina parodyti, kaip viena interpretacija gali būti geresnė ar prasčiau už kitą, abi turi būti lyginamos su tam tikru standartu, esančiu „virš“ šių interpretacijų. Bet jeigu, kaip teigia Figalas, visas pasaulis yra vientisa hermeneutinė erdvė, neegzistuoja joks principinis „virš“. Figalui interpretacijos pagrindas yra „patys daiktai“, bet tam, kad tie daiktai galėtų tapti standartu, jie turi turėti iki-interpretacinę apibrėžtį (kaip yra paveikslo ar teksto atveju). Tačiau nelaikant kūrėju šios pirminės apibrėžties šaltiniu, sunku pasakyti, kas už ją atsakingas. Jei tai nei Kūrėjas, nei interpretatorius, vadinasi, patys daiktai. Bet jeigu patys daiktai, patys interpretacijos objektai, atlieka pirminę savo pačių interpretaciją, kurios pagrindu skleidžiasi visos kitos interpretacijos, kyla klausimas: kas jie yra iki pirminės interpretacijos? Atsakyti į jį itin sunku, nes, be šios interpretacijos, nėra nieko apibrėžto, ką būtų galima laikyti „pačiais daiktais“.

Figalas pasitelkia filosofijos istorijai gerai žinomą argumentą, siekdamas parodyti, kad objektyvumas yra būtinas – bet koks reprezentavimo, pasireiškimo, interpretavimo teigimas reikalauja kažko, kas nėra tik reprezentacija (Figal

2014: 16). Tačiau parodant, kad būtinas tam tikras vidinis, savastyje išsitenkantis apibrėžtumas, dar nepaaiškinama, kaip jis atsiranda ar (norint išvengti laikiškai įpareigojančio žodyno) koku būdu buvo. Figalas mėgina tai nušviesti teigdamas, kad tikrovės (angl. *realities*) yra individai – tam tikras individas (Figalas kalba apie pastatą) yra tikrovė, nes, skirtingai rodydamasis – iš priekio, iš šono ir t. t., – sudaro vienovę, pranokstančią konkretų patyrimą. Figalas pabrėžia, kad ši vienovė neslypi „už“ to, kaip ji pasireiškia, bet yra pačiame savo pasirody-me, taigi paneigia primityvų tikrovės ir tikrovės reiškimosi dualizmą (Figal 2014: 17–18). Tokiu būdu Figalas mėgina išvengti kritikos argumentuodamas, kad *interpretacijoje pasireiškianti tikrovė neturi iki-interpretacinės apibrėžties, ji ir yra tai,*

kas interpretacijoje iškyla kaip tikrovė (ten pat, p. 19). Vis dėlto abejotina, ar ši idėja pakankama – paties Figalo vartojamas pastato pavyzdys nurodo į architekto, inžinierių, statybininkų atliekamą darbą, be kurio nė nebūtų reikalingos pastato vienovės, galinčios pasireikšti įvairiai: priekiu, šonu, nugara.

Maceinos sistemoje šios problemos išvengiama, kadangi Dievas, būtent kaip *Kūrėjas*, nulemia pirminę interpretuojamų objektų apibrėžtį. Tai nėra hermeneutikos subordinavimas esencialistinės metafizikos paradigmai, nes šią apibrėžtį Maceina supranta „gylio“ ir „atvirumo“ sąvokomis. Taigi šio filosofo mintis gali pasiūlyti realistinei hermeneutikai papildomą ontologinį matmenį, kurį integravus, pagrindiniai jos įsipareigojimai galėtų būti įtikinamiau realizuojami.

IŠVADOS

Straipsnyje parodoma, kaip, siejant Maceinos mintį su realistine hermeneutika, atveriamas kelias abipusiškai praturtinančiam dialogui. Į Maceinos filosofiją žvelgiant iš realistinės hermeneutikos perspektyvos, filosofo idėjos atsiskleidžia kaip priklausančios kontekstui, leidžiančiam ne atmesti jas, o įsigilinti į jų savi-tumą. Maceinai išsakyta kritika, esą jis mechaniskai jungė esencialistinę metafiziką su egzistencialistine filosofija, parodoma kaip abejotina. Gretinant Maceinos mintį ir realistinę hermeneutiką, vidurio kelias, išsaugantis interpretuojant esmin-gą pliuralumą ir interpretacijoms vertinti reikalingą objektyvumą, pateikiamas kaip nuosekliai išplaukiantis iš interpre-

tacijai būdingos problematikos – panei-giamas jo, kaip išankstiniais esencialisti-niais įsipareigojimais grįsto siekio, vaiz-dinys. Šis vidurio kelias Maceinos filoso-fijoje grindžiamas, būtybę-kūrinį apibrė-žiant „gelmės“ bei „atvirybės“ sąvokomis ir integruojant Dievo-Kūrėjo sampratą. Realistinėje hermeneutikoje parodoma, kad pačioje interpretacijos sąvokoje glū-di objektyvumo poreikis. Maceinos argu-mentas vertinamas kaip žengiantis toliau: žvelgiant į realistinę hermeneutiką iš Maceinos perspektyvos, teistinis jo filo-sofijos elementas leidžia iki galo įgyven-dinti ir pačios realistinės hermeneutikos siekį – suteikti interpretacijai pagrindą, glūdintį interpretacijos objekte.

Literatūra

- Butkus Petras. 2000. *Antano Maceinos filosofinių pažiūrų raida*. [Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas.]
- Deely John. 2001. *Four Ages of Understanding: The First Postmodern Survey of Philosophy from Ancient Times to the Turn of the Twenty-first Century*. Toronto: Toronto University Press.
- Figal Günter. 2014. Phenomenological Realism. Programmatic Considerations, *Meta: Research in Hermeneutics, Phenomenology, and Practical Philosophy*: 15–20
- Figal Günther. 2010. *Objectivity: The Hermeneutical and Philosophy*. Translated from German by Theodore George. Albany: State University of New York Press.
- Fristedt Peter. 2010. Philosophical Hermeneutics and the Relativity of Truth and Meaning, *International Journal of Philosophical Studies* 18(4): 473–492.
- George Theodore. 2009. Günther Figal's Hermeneutics, *Philosophy Compass* 4(6): 904–912.
- George Theodore. 2023. Is Hermeneutics Realistic? *Critical Hermeneutics* 6(2): 191–210.
- George Theodore. 2025. On Gadamer's Legacy: Postmodern Hermeneutics, New-Realist Hermeneutics, and the Tension of Understanding, *Journal of the British Society for Phenomenology* 56(1): 43–56.
- Hicks Stephen. 2014. *Explaining Postmodernism: Skepticism and Socialism from Rousseau to Foucault*. Ockham's Razor Publishing.
- Maceina Antanas. 2000. *Raštai VI*. Vilnius: Mintis.
- Peluritis Laurynas. 2014. Ontologiniai laisvės pagrindai brandžiojoje Antano Maceinos religijos filosofijoje, *Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis* 38: 149–164.
- Putnam Hillary. 1981. *Reason, Truth and History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Simonova Jelena. 2009. Kalba kaip požiūris į pasaulį A. Maceinos filosofijoje, *Soter* 3(58): 37–48.

Nuorodos

¹ Iškart galima pastebėti, kad tai – ypač giminin-ga formuluotė Maceinai, kuris savo filosofiją supranta kaip realistišką, tačiau nesupriešina realumo su tiesos įvairove, netgi atvirkščiai – regi realumą kaip reikalaujantį įvairovės (Maceina, 2000: 440–445).

² „Tikrovės“ sąvoka čia vartojama kaip apibendrinantis Geroge'o vartojamų žodžių „realybė“, „realumas“, „realistinis“ ir „patys daiktai / dalykai“ atitikmuo.